

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-49>

УДК 159.923.2:37.015.311

Новосельська Н.Т., Струсь О.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧІЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Анотація. У статті досліджуються шляхи, закономірності та чинники самоспрямування особистості до вершин професійної досконалості. Охарактеризовано сутність акмеологічного підходу, що полягає в комплексному дослідженні цілісності суб'єкта, який проходить ступінь зрілості, коли його індивідуальні, особистісні та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, в усіх взаємозв'язках з метою сприяння досягнення ним вищих рівнів розвитку. Зазначено, що саме акмеологічний підхід обґрунтовує теоретичні питання становлення професіоналізму під час продуктивної діяльності майбутнього фахівця. Доведено, що акмеологія розглядає рефлексію як головний механізм оволодіння особистістю професійної майстерності, що дає змогу розширити підходи до проблеми творчої самореалізації особистості в процесі продуктивної діяльності.

Ключові слова: акмеологія, акмеологічний підхід, самоорганізація творчого потенціалу людини, самореалізація особистості, особистісно-професійний розвиток людини.

Novoselska Nadiia, Strus Oksana

Ivan Franko National University of Lviv

PROFESSIONAL CREATIVE SELF-DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY: AN ACMEOLOGICAL APPROACH

Summary. Accounting the ways, patterns and factors of individual's self-direction to the heights of professional perfection, acmeology considers reflection as the main mechanism of mastering professional skills by a personality. It allows to broaden approaches to the problem of creative self-realization of the person in the process of productive activity, promotes a holistic, constructive understanding of knowledge about a person as a carrier of own experience and social connections. It is the acmeological approach that substantiates the theoretical issues of becoming a professional during the productive activity of a future specialist. The essence of the acmeological approach is a comprehensive study of the integrity of the subject, which passes through the stage of maturity, when his individual, personal and subject-activity characteristics are studied in unity, in all relationships, in order to promote them to higher levels of development. Self-realization of human creative potential comprises acmeological approach, acmeological technologies, and acmeological algorithm. The basic position of the methodological basis of this science is acmeological regularities, which are realized through acmeological mechanisms and acmeological dynamics and are determined by acmeological factors and acmeological conditions. The source of self-motion and development is acmeological contradictions. Being investigated as a subject of professional activity the actual parameters of the individual may vary depending on the objectives of the study. The concept of personal growth, personal self-realization contains quantitative and qualitative characteristics. Acmeological optimization creates the most favorable conditions for solving the problems of maximum self-realization of the individual by achieving spiritual and professional acme. The process of acmeological cognition is focused on oneself and on one's own activity, so diagnostics in acmeology focuses on revealing how the individual becomes the subject of managing one's behavior in one's professional, creative and spiritual sphere.

Keywords: acmeology, acmeological approach, self-organization of creative potential of a person, self-realization of a personality, personal-professional development of an individual.

Постановка проблеми. Набуття професійної майстерності є основою для спрямування особистості до АКМЕ, на основі якого відбувається формування професіоналізму діяльності і особистості. Одна з базових категорій акмеології доводить: якщо діяльність людини характеризується високим професіоналізмом, тоді вважається що у неї високий акмеологічний рівень, якщо особистість вибудовує і здійснює життєві перспективи на основі засвоєних загальнолюдських цінностей, вміє реалізовувати свої цілі, то така людина досягне значних вершин в своєму громадянському і професійному зростанні. Високий професіоналізм людини пов'язаний з розвитком здібностей, глибокими знаннями в тій галузі діяльності, де він власне проявляється, нестандартне володіння вміннями, які необхідні для успішного виконання цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У працях багатьох відомих науковців відображено специфіку історичного розвитку гуманістичних, філософських й антропологічних ідей акмеологічного змісту. Засновник акмеології Б. Ананьєв розглядає індивідуальність людини як вищий рівень цілісного розвитку особистості, його «акме». Науковець відзначає, що вища точка розвитку досягається на перехресті гетерогенних процесів, коли з'являються нові структурно-функціональні інтерактивні утворення, які забезпечують вищі форми поведінки і діяльності людини, в тому числі в екстремальних ситуаціях [1]. О. Бодальов і А. Деркач змоделювали структуру професіоналізму суб'єкта діяльності, визначили, що для досягнення майстерності в професійній діяльності необхідно володіти значними початковими можливостями, а саме: нахилами та здібностями, спеціальними знаннями та вміннями, кваліфікацією та мотивацією [2]. Г. Данилова

конкретизувала провідні методологічні категорії, що сформувалися в руслі акмеологічного підходу. Н. Кузьміна дослідила акмеологію як галузь наукового знання, комплекс наукових дисциплін, об'єктом вивчення якої є людина в динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливою умовою досягнення професіоналізму є розвиток у людини загальних здібностей і перетворення загальнолюдських цінностей у власні, формування моральної вихованості особистості. Справжній професіоналізм завжди сполучається з сильною і стійкою мотиваційно-емоційною зарядженістю на здійснення певної діяльності та досягнення в ній унікального, неординарного результату. Основою реалізації особистісного і професійного потенціалу є необхідність детального вивчення впливу акмеологічних тенденцій у професійній діяльності педагога.

Мета статті – дослідити особливості професійно-творчого саморозвитку особистості в контексті акмеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше поняття «акмеологія» ще у 1928 р. ввів видатний психолог Микола Рибников для позначення періоду зрілості як найпродуктивнішого, творчого періоду життя людини. «Акме» – вершина у розвитку людини, це перш за все, здібність до проектування і здійснення вищих досягнень у своєму особистісному саморозвитку [1]. Акмеологія розглядає не будь-які процеси розвитку навчання і виховання, а ті, які визначають рух до вершин зрілості, мають висхідний, випереджаючий характер; вивчає співвідношення загального особистісного розвитку людини з професійним, взаємозв'язок етапів її соціологізації і професійного становлення.

Акмеологія визначає проблеми вдосконалення, корекції професійної діяльності та виходить з того, що вершин професіоналізму й майстерності людина досягає сама, причому професійна діяльність особистості відіграє провідне місце. Особистісний аспект зрілості людини розглядають, насамперед, у контексті моральної нормативності поведінки, коли особисті норми й духовні цінності відповідають гуманістичним; коли вони є головними регуляторами поведінки відносин; налаштовують людину на прогресивний розвиток, досягнення високих не лише особистих, а й соціально необхідних позитивних результатів [2].

Якісною характеристикою педагога є професіоналізм, що визначається високим рівнем професійних та особистісних якостей, які забезпечують продуктивність праці і виступають рушієм саморозвитку особистості. Професійна майстерність педагога відображається у володінні сучасними технологіями, компетентностями, інноваційними алгоритмами і способами вирішення ситуацій. Розвинена професійна майстерність та творча професійна діяльність дозволяють створити модель акмепрофесіонала, який здійснює педагогічну діяльність з високою продуктивністю; володіє інноваційним мисленням, здатністю вмільо реалізувати себе в умовах постійно змінюваного життя; вміє відчувати себе соціально-значимою особистістю; професійно мобільний; здатний до саморозвитку і самовдосконалення упродовж життя.

Фундаментом самовдосконалення професіоналізму педагога є творчість, як найважливіший спосіб сходження людини до індивідуальності, реалізації творчого потенціалу. Процес саморозвитку педагога інтенсифікує процеси самопізнання, самоорганізацію, самовизначення, самоврядування, творчу самореалізацію, самовдосконалення, охоплює усі сфери особистості: інтелектуальну, емоційну і вольову.

Самореалізація особистості пов'язана з професійною самосвідомістю, що полягає в усвідомленні своїх думок, ідеалів, мотивів поведінки та результатів діяльності, співставлення своїх цілей, інтересів з еталоном, вміння цілісно оцінити процес професійного становлення. Самосвідомість спонукає педагога критично аналізувати власні дії, досвід, знання [7].

Формуванню у педагога стійкої здатності до самовдосконалення, самореалізації в мінливих соціокультурних умовах сприятиме використання педагогічно-моделюючих технологій, технологій життєвого проектування і саморозвитку, технологій кооперованого навчання, проблемно-пошукових технологій, технологій особистісного зростання, життєтворчості, супроводу морального і духовного саморозвитку особистості [8].

Використання акмеологічних технологій сприяє формуванню професійної спрямованості педагогів, розвитку здібностей до професійної діяльності, стимулюванню педагогічної компетенції. Акмеологічний підхід стимулює педагога до обдумування стратегій щодо планування діяльності з учнями, врахування труднощів у власному професійному становленні шляхом рефлексії і самокорекції професійної діяльності, оволодіння прийомами самоосвіти. Акмеологічні технології спрямовані на створення таких умов, які забезпечували б розвиток незалежного творчого мислення і уяви, інтелектуальної ініціативи, емпатії, антиципації, здатності прийняття самостійних рішень.

В акмеології людина розглядається як суб'єкт самовдосконалення, що передбачає самостійність і активність у виборі цілей та еталонів. Акмеологічний зміст мають принципи психологічного детермінізму, визначення внутрішніх умов, які спонукають до саморозвитку, детермінант цього розвитку. В акмеології специфіка принципу детермінізму проявляється в кількох напрямках. Перше полягає в тому, що акмеологія розглядає внутрішні умови особистості як спонукальні причини і детермінанти розвитку. Друге, що рушійною силою розвитку є сама особистість. Третє – процес вдосконалення особистості має подвійну детермінацію: внутрішню (розкриття потенціалу) і зовнішню (усвідомлювані і прийняті зовнішні впливи). При цьому соціальна детермінація все більше переходить на індивідуальний рівень [5].

З точки зору акмеології, професійна діяльність, яка відрізняється високими показниками якості (продуктивність, оптимальна інтенсивність, напруженість, висока точність і надійність, організованість, стабільність) може вважатися високопродуктивною. Висока професійна діяльність часто є основою для отождолення професіоналізму з професійною майстерністю. І хоч між цими двома категоріями є багато спільного, однак, вони не тотожні. Майстерністю називають

властивість особистості набути з досвідом, як вищий рівень професійних умінь в певній галузі, досягнутий на основі гнучких навичок і творчого підходу. У змістовому відношенні майстерність близька до категорії професіоналізму діяльності, оскільки береться до уваги високий рівень гнучких професійних навичок та умінь, але не особистісно-професійних якостей. Щоб досягти професійної майстерності, необхідно володіти певним «особистісним потенціалом» або «стартовими особистісними можливостями», базовими знаннями, спеціальними здібностями, мотивацією, спрямованістю на саморозвиток, критичною самооцінкою. В змістовому відношенні категорія «майстерність» є важливою складовою і умовою категорії «професіоналізм» [5].

Головним регулятивним компонентом професіоналізму діяльності є професійні уміння й навички, які матеріалізують професійні знання, закладені в професійній компетентності. Вміння використовувати знання на практиці з високою ефективністю, освоєння нових алгоритмів і способів вирішення професійних завдань повинні відповідати рівню професійної майстерності. Гнучкі вміння й навички набуваються в процесі роботи, проявляються у вигляді єдиної системи узагальнюючих і спеціальних знань і вмінь, поєднуються з уміннями творчо, нестандартно і ефективно вирішувати професійні завдання.

Акмеологія досліджує, як людина в процесі засвоєння професійних нормативних вимог визначає для себе оптимальну індивідуальну стратегію (акмеограму) досягнення вершин професіоналізму і зрілості, враховуючи неповторне поєднання своїх потреб, можливостей і здібностей [3].

Дослідження професійної компетентності базуються на розумінні та взаємозв'язку її сутнісних характеристик, які відображають загальний зміст самої категорії. Перша характеристика професійної компетентності – гностична або когнітивна, яка відображає наявність необхідних професійних знань. Друга – регулятивна, яка дозволяє використовувати наявні професійні знання для вирішення професійних завдань. Очевидно, що регулятивний компонент включає проєктувальну і конструктивну складові, які проявляються в умінні прогнозувати і приймати ефективні рішення. Третя – рефлексивно-статусна, що дає право діяти певним чином завдяки визнанню авторитетності. Четверта – нормативна, яка відображає повноваження, сферу професійної поведінки. П'ята – комунікативна, так як поповнення знань або практична діяльність

завжди здійснюється в процесі спілкування або взаємодії [5].

Особливим видом професійної діяльності є психологічна компетентність, яка є основною складовою професійної компетентності і включає: соціально-перцептивну, соціально-психологічну, комунікативну, психолого-педагогічну компетентність. В основі соціально-перцептивної компетентності лежать такі інтегративні властивості і уміння, як проникливість і спостережливість. В процесуальному аспекті проникливість включає міжособистісне оцінювання, стереотипізацію, класифікацію, порівняння, співставлення, аналіз, рефлексію.

На основі досліджень формується уявлення про людину, розуміння детермінант її поведінки і відносин. Особливу увагу слід приділити методам розвитку проникливості, які базуються на фіксації і інтерпретації неконтрольованих або слабо контрольованих форм поведінки і різноманітних індикаторів, які відображають зовнішній вигляд людини, експресію, звички тощо. В психолого-акмеологічних дослідженнях розроблений системний структурно-функціональний опис проникливості як спеціальний вид соціально-перцептивної компетентності, що дозволяє визначити конструктивні шляхи її розвитку до акмеологічного рівня [6].

Педагогіка, реалізуючи акмеологічний підхід, розробляє технології, які спрямовані на розкриття індивідуальності, внутрішнього потенціалу, забезпечення особистісно-професійного розвитку педагога. Головним методом акмеологічних технологій є вплив на особистість, який здійснюється завдяки спеціальним тренінгам, рольовим та діловим іграм, індивідуальній роботі із саморозвитку, акмеологічного консультування.

Висновки. Акмеологія успішно вирішує завдання досягнення вершин майстерності та професіоналізму засобами навчання та формуючого впливу на особистість, сприяє формуванню ціннісного ставлення до самовдосконалення й саморозвитку. Внутрішніми умовами досягнення професійного акме є мотивація, активність, цілеспрямованість, здатність мобілізувати професійні можливості, сконцентруватися на меті, прагнення до збереження і примноження своїх досягнень. Зовнішніми умовами вияву акме в професійному розвитку є сприятливе середовище, яке спонукає особистість до розкриття її справжніх професійних можливостей, а також наявність подій, які можуть стати поштовхом до кульмінацій в професійному розвитку.

Список літератури:

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1980. Т. 1. 230 с.
2. Бодалев А.А. Акмеология как учебная и научная дисциплина. Москва : РАУ, 1993. 110 с.
3. Бодалев А.А. Как становятся великими или выдающимися? Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. 288 с.
4. Данилова Г.С. Професіоналізм суб'єкта діяльності в контексті акмеології. Київ : Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України. *Проблеми освіти*, 2008. № 54. С. 32–39.
5. Деркач А.А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований. Москва : Изд-во РАГС, 1999. 309 с.
6. Кузьмина Н.В. Предмет акмеология. Санкт-Петербург : Политехника, 2002. 189 с.
7. Максимова В.Н. Акмеология школьного образования. Санкт-Петербург, 2000. 232 с.
8. Маркова А.К. Основы профессионализма. Москва : Знание, 1996. 456 с.
9. Панасюк А.Ю. Психологические основы убеждающего воздействия в профессиональной деятельности : дис. д-ра психол. наук. Москва : РАУ, 1992. 68 с.
10. Хроленко А.Т. Самоменеджмент. Москва : Экономика, 1996. 139 с.

References:

1. Anan'ev, B.G. (1980). *Izbrannye psikhologicheskie trudy* [Selected psychological works]. Moscow: Pedagogika, vol. 1. (in Russian)
2. Bodalev, A.A. (1993). *Akmeologiya kak uchebnaya i nauchnaya disciplina* [Acmeology as an educational and scientific discipline]. Moscow: RAU. (in Russian)
3. Bodalev, A.A. (2003). *Kak stanovyatsya velikimi ili vydayushimisya?* [How do they become great or outstanding?]. Moscow: Izd-vo In-ta psihoterapii. (in Russian)
4. Danylova, H.S. (2008). *Profesionalizm subiekta diialnosti v konteksti akmeolohii* [Professionalism of the subject in the context of acmeology]. *Problemy osvity* [Problems of education]. Kyiv: Instytut innovatsiinykh tekhnolohii zmistu osvity MON Ukrainy, no. 54, pp. 32–39. (in Ukrainian)
5. Derkach, A.A. (1999). *Metodologo-prikladnye osnovy akmeologicheskikh issledovaniy* [Methodological and applied foundations of acmeological research]. Moscow: Izd-vo RAGS. (in Russian)
6. Kuzmina, N.V. (2002). *Predmet akmeologiya* [Subject acmeology]. SPb.: Politehnika. (in Russian)
7. Maksimova, V.N. (2000). *Akmeologiya shkolnogo obrazovaniya* [Acmeology of school education]. SPb.: Politehnika. (in Russian)
8. Markova, A.K. (1996). *Osnovy professionalizma* [The basics of professionalism]. Moscow: Znanie. (in Russian)
9. Panasyuk, A.Yu. (1992). *Psikhologicheskie osnovy ubezhdayushogo vozdeystviya v professionalnoj deyatel'nosti: teoriya i tekhnologiya* [Psychological foundations of persuasive effects in professional activities: theory and technology] (PhD Thesis). Moscow: RAU.
10. Hrolenko, A.T. (1996). *Samomenedzhment* [Self-management]. Moscow: Ekonomika. (in Russian)